

ПРЕДИКАТИТЕ ЗА СЪСТОЯНИЕ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ФАЗИСНАТА ДЕРИВАЦИЯ: БЪЛГАРСКО-РУСКИ ПАРАЛЕЛИ

Доц. д-р Марина Джонова¹⁾
Гл. ас. д-р Светлозара Лесева²⁾
Проф. д-р Елена Иванова³⁾

¹⁾Софийски университет „Св. Климент Охридски“

²⁾Институт за български език – Българска академия на науките

³⁾Санктпетербургски държавен университет (Русия)

Резюме. В статията се представят в съпоставителен план възможностите за образуване на инхоативни глаголи от предикатите за състояние в българския и руския език. Разглежданите словообразователни модели са застъпени в много по-висока степен в българския език, но и в двата езика аспектологичните характеристики налагат съществени ограничения по отношение на съчетаемостта на глагола с префикс с начинателно значение. В българския език възможността за образуване на инхоативи от даден предикат може да послужи като надежден диагностичен тест за принадлежността му към дадена онтологична категория в рамките на семантичната типология на предикатите.

Ключови думи: предикати за състояние; типология на предикатите; префигиран начинателни глаголи

1. Въведение

В настоящото изследване се представят приликите и разликите по отношение на образуването на начинателни глаголи с представка в българския и в руския език. От словообразователна гледна точка, тези особености са добре изследвани във всеки от двата езика (Ivanova 1974; Radeva 1993) за български; (Stoynova 2020) за руски, като остава дискуссионен въпросът доколко определяща е ролята на семантиката при начинателната деривация. Представянето на инхоативните глаголи е важно за чуждоезиковото обучение с оглед на езиково специфичните особености, които се очертават при съпоставителното изследване.

Съществуват многобройни тестове за разграничаване на семантичните (аспектуалните) класове предикати. Повечето от тях служат за разграни-

чаване на статичните от динамичните предикати, тъй като възможността за темпорална локализация на признака, означен от предиката – т.е. дали посоченият признак е представен като постоянен или поне като устойчив в границите на продължителен период, или е представен като временен, епизодичен, локализиран в конкретен времеви интервал – играе определяща роля при семантичната типология на предикатите (Maslov 1959; Vendler 1957; Vendler 1967; Dowty 1979; Carlson 1980; Bulygina 1982; Van Valin & LaPolla 1997; Paducheva 1996; Koeva 2021; Leseva, Kukova & Stoyanova 2021).

Същевременно признаците, според които се обособяват подкласове в рамките на статичните предикати, са по-слабо изследвани. Според Е. Падучева (Paducheva 1996) отделят се три подкласа на статичните предикати: а) атемпорални предикати, б) предикати за постоянно състояние и в) предикати за временно състояние, които се обособяват въз основа на редица признаци, както следва (наклонената черта в списъка отделя съответния подклас).

1) Характер на показателя за време: *нулев показател* (т.е. невъзможна съчетаемост с показател за време) / *показател, означаващ свръхдълъг интервал* / *показател с актуално значение* (вж. по-долу).

2) Съвместимост с наречия и адвербиални изрази със значение ‘винаги’: *несъвместимост* / *асинхронно тълкуване* (във всеки един момент от миналото или бъдещето) / *актуално тълкуване* (във всеки един момент от времето) (Paducheva 1996, 133–134).

3) Съвместимост с наречия и адвербиални изрази със значение ‘сега’ в разширен и в актуален смисъл (Paducheva 1996, 131 – 133).

4) Интерпретация на формите за сегашно време: *гномическо* / *обобщено* / *актуално значение* (Paducheva 1996, 135).

5) Интерпретация на формите за минало време: *невъзможна или възможна само в повествователен контекст* (където означава сегашно време от гледна точка на наблюдателя) / *ретроспективна интерпретация* / *обичайна интерпретация* (Paducheva 1996, 131; Paducheva 1996, 135 – 136).

6) Специфично поведение на предикатите за постоянни признаци по отношение на съчетаемостта им с показатели за фреквентност в изречения с генеричен подлог. В тези случаи наречията като *често*, *обикновено*, *понекога* означават не повторително проявление на ситуацията, а играят ролята на квантификатор, който стеснява референтното множество на подлога (Bulygina 1982, 37). Така в изречението *Забелязала съм – красивите жени често са и по-мили, по-благ и толерантни* наречието ‘често’ не се отнася за постоянния признак, означен от предиката, а посочва, че този признак се отнася за голяма част от референтното множество на предиката (срв. *Много от красивите жени*). При предикатите за временно състояние наречията

за фреквентност се отнасят до повторителното проявление на ситуацията: *Красивите жени често нервничат.*

7) Като обективен тест при определянето на семантичните подкласове в рамките на предикатите за състояние може да се използва и съчетаемостта на предиката с начинателен префикс (Paducheva 1996, 148).

Действително съчетанието с маркери за начинателност (като най-значимо фазово значение) води до различни резултати при ситуациите, които предполагат разчленение на фази или части (т.е. при динамичните ситуации), от една страна, и при статичните – от друга. В рамките на статичните предикати – при които не може да се говори за разграничаване на динамично протичащи фази – също се наблюдават различия по отношение на изразяването на фазовостта, които потвърждават основателността на противопоставянето между постоянни и временни признаци. Способността за съчетаване с фазово значение и характерът на това съчетаване могат да послужат като допълнителен тест за диференциацията между постоянни и временни признаци.

Тук се интересуваме преди всичко от това доколко значими са семантичните ограничения при глаголите с начинателни представки в българския и в руския език. Известно е, че в българския език образуването на начинателни глаголи чрез префиксална деривация се характеризира с по-широк обхват в сравнение с руския и с останалите славянски езици – вж. по-подробно например у (Maslov 1981, 111; Nedyalkov 1987, 184 – 185; Dickey 1999, 33 – 37). Тези наблюдения се отнасят най-вече за глаголите, описващи динамични ситуации, срв. българските глаголи и техните руски съответствия с фазов глагол:

замечтая се – рус. *начать мечтать*,

зароси – рус. *начать моросить*,

загриза (ябълка) – рус. *начать грызть (яблоко)*,

засвиря – рус. *начать играть*

Може да се предполага, че семантичният тип на предиката играе съществена роля при реализацията на начинателното значение дори и в българския език, където деривацията на глаголи чрез присъединяване на начинателни представки се отличава с висока продуктивност.

В настоящото изследване се основаваме на теоретичните положения, представени в работите на Недялков (1987), Храковский (1987), Стойнова (2020), както и на разработките върху словообразуването и начините на глаголното действие в българския език (Maslov 1959; Ivanova 1974; Radeva 1993; Vlahova 2005; Dickey 2012; Atanasova 2016).

В терминологично отношение приемаме, че начинателните глаголи, образувани от статични предикати, образуват отделна група, а именно инхоативни глаголи (Nedyalkov 1987, 189), като тук разглеждаме само инхоативите с моментално значение (*иммедиатно значение* по Стойнова 2020), при които

начинателното значение обозначава единствено момента на поява, възникване на ситуация, която дотогава не е съществувала (Nedyalkov 1987, 189).

По-долу ще бъдат разгледани няколко групи статични глаголи с различни възможности за префиксалната инхоативна деривация, като в българския език най-активната се явява представката *за-*. Така, според данните на К. Иванова, измежду префиксалните глаголите с начинателно значение (*за-, до-, на-, по-, под-, про- и при-*), повечето се образуват с представката *за-* – 725 глагола, докато всеки от останалите префикси е представен от около 20 глагола (Ivanova 1974, 55, 65, 85, 94 – 97, 110 – 111, 115). В тази статистика обаче са включени не само инхоативи (т.е. начинателни глаголи, образувани от статични предикати), а и много начинателни глаголи от динамични предикати. Наред с това, както ще видим, не всички посочени представки се използват за образуване на инхоативи. Представката *за-* се явява най-обичайното средство за начинателната префиксация и в руския език (Khrakovskiy 1987, Dickey 1999, Stoyanova 2020), вж. също така в съпоставителен план между български и руски у Иванова, Джонова и Лесева (2021, 226 – 235).

2. Съчетаемост на отделните семантични групи статични предикати с начинателни представки

По-долу ще разгледаме способността за инхоативна деривация при различни групи статични предикати, като посочваме възможността за темпорална локализация на състоянието, доколкото тя има отношение към съчетаемостта с начинателен префикс.

По отношение на семантичната класификация на статичните предикати се придържаме към Падучева (1996).

2.1. Атемпорални глаголи, означаващи постоянни характеристики и отношения. Тези предикати не предполагат наличието на темпорална локализация на ситуацията. Такива са например глаголите, изразяващи семантични отношения между знак и означаемо (*означавам, знача, изобразявам, символизирам*); логическа свързаност между събития (*предназначавам, определям (се), водя (до)*); постоянни отношения между неодушевени обекти (*съответствам, състоя се, включавам*), включително между обект и множество, част и цяло, обем и съдържимо; (съпоставяне на) физически характеристики, състав и други параметри на различни обекти (*тежа, извисявам се*); ориентация и пространствени отношения между неподвижни обекти: *простирам се, извирям, вливам се, гранича, пресичам*.¹⁾

Поради отсъствието на времева локализация атемпоралните предикати обикновено не се съчетават с обстоятелствени пояснения за време. Срещат се единствено примери с наречия от типа на *сега* и *днес* в тяхното обобщено значение. При някои глаголи адвербиалите променят денотативното значение на аргумента, заемащ подложна позиция. Например в изречението *Сега*

шосето съединява градчето със столицата се посочват нови характеристики на шосето, т.е. налице е промяна в свойствата на референта на подлога. Ограничението по отношение на употребата на наречията за време е свързано и със семантиката на подлога. Някои от характеристиките на референта не подлежат на изменение, например *В квадратном метре (*сейчас) содержится 10 000 квадратных сантиметров – В един квадратен метър (*сега) се съдържат 10 000 кв.см.* В общия случай обаче, ако дадената характеристика подлежи на изменение, атемпоралното значение на предиката не може да се запази във всички контексти. На промяна във времето подлежат значенията на думите, размерите на градовете, географските и административните очертания и мн.др., затова темпоралните наречия са напълно допустими при представяне на такива ситуации. Например с изреченията *В миналото селото е наброявало 500 човека, а сега наброява 75 жители с постоянен адрес; Мадрид сега изобилства с първокласни художествени галерии и занаятчийски магазини* се изразяват признаци на субекта, които не са постоянни, макар и да са относително устойчиви в рамките на по-продължителен интервал от време.

При редица предикати, означаващи параметри на физическите обекти (*наброявам, възлизам* и др.), е възможно дори посочването на точна дата, което, на пръв поглед, не е характерно за атемпоралните глаголи. В тези случаи датата означава периода, в който са направени измерването или оценката, докато интервалът, в който се наблюдава даденото състояние, е по-широк и обхваща отрязъци от време, простиращи се и в двете посоки по темпоралната ос спрямо конкретната дата:

На 1 януари 2000 г. градът наброяваше около 25 хиляди жители; През 1964 г. броят на музеите в страната възлиза на 130 (Paducheva 1996, 132).

Именно с тези ограничения е свързана и съчетаемостта на атемпоралните предикати с **фазови значения** (начинателни представки и фазови глаголи). Както посочва Храковский (1987, 156), трудно е да си представим ситуация, в която изречението **Биссектриса начала/перестала/продължава делить угол треугольника пополам* ‘Ъглополовящата започна/престана/продължава да разделя ъгъла на триъгълника’ е приемливо, но при определени условия промяната в обичайното състояние на обектите може да доведе до изменение на постоянни свойства и отношения и тогава съчетаването на атемпорални предикати с фазови глаголи е възможно: *С прошлого года после постройки виадука шоссе **перестало пересекать** железную дорогу* ‘След построяването на виадукта миналата година шосето спря да преминава през жп линията’. За български също могат да се посочат подобни примери: *Въз основа на получените резултати авторите прогнозира, че около 2028 г. и двата лъча **ще престанат да пресичат** линията на видимост на земния наблюдател и следователно обек-*

тът ще престане да се проявява като пулсар. Важно е да се отбележи, че както в руския, така и в българския език в този случай образуването на префигиран начинателен глагол е невъзможно.

Наблюденията сочат, че колкото по-лесно изменяеми са характеристики на референта на подлога, толкова по-лесно е включването на темпорални и фазови модификатори и в толкова по-голяма степен предикатът се приближава по свойства до предикатите за постоянни признаци.

2.2. Предикатите за постоянни признаци, наричани още „устойчиви състояния“ (Paducheva 1996, 129), представят признака като относително постоянен в рамките на продължителен времеви период, поради което могат да се съчетават с обстоятелствени пояснения, означаващи свръхдълги интервали (*на младини, като малък*), с абстрактен показател за време (*порано, тогава, някога*), с обстоятелствени пояснения от типа *на сега, днес, в момента*, употребени в обобщеното си значение, например: **Още на младини се възхищавах от бога ѝ Асклепий – син на Аполон и Коронида**. Възможно е означаването на началото на проявата на свойството, като най-често то представлява отдалечен, неконкретизиран времеви период (*от малък, от училищните си години, след като се пенсионира*): **От малък Хитър Петър обичал да се шегува. Сашо още от детската градина си беше безумно влюбчив**.

Предикатите за постоянни признаци проявяват и по-висока способност за съчетаване с фазови глаголи спрямо атемпоралните. Много от тях, особено предикатите, означаващи постоянно емоционално или умствено състояние, могат да се свързват с начинателни глаголи: *започна да подозира / да съчувства / да уважава*, срв. с руски: *начал (стал) подозревать / сочувствовать / уважать*, докато образуването на префиксални деривати с начинателно значение е ограничено. В руския език произвеждането на инхоативи от предикати за постоянни признаци е застъпено в значително по-слаба степен, отколкото в българския, и на практика е ограничено до единични лексеми.

По-долу ще разгледаме няколко семантични подгрупи.

1) В единични случаи в българския език е възможно образуването на инхоативи с различна честота на употреба от глаголи за емоционални отношения: *заобичам (зеленчуци), запрезирам (лъжците), зажаля (за изгубената любов)*; умствени състояния: *заподозирам (че)*; компаративи: *заприличам (на майка си)*. Същевременно образуването на начинателни глаголи с аналогично значение от много други предикати с близка семантика е невъзможно: **засъчувствам, *запредпочитам*. В редки случаи инхоативи от разглеждания тип се образуват с други представки, например *на-*: *намразя* ‘започна да мразя’ (Ivanova 1974, 63). В руския език префиксацията на глаголите от тази група е силно ограничена; допустими са обаче съчетания с начинателни глаголи.

2) В българския език редица глаголи за обобщена дейност (наречени още обобщени състояния, *generic states*)²⁾ могат да образуват инхоативи чрез префиксация, при все че процесът се характеризира с ниска активност: *зачленувам, затъргувам, зацарувам*, например: *Отрано застажува при батко си Генчо, учи и в София фармация*³⁾.

За сравнение в руския език инхоативните деривати, образувани от глаголи за обобщена дейност, като *заторговать, захозяйничать, запьянствовать*, имат маргинална употреба.

3) Въпреки че допускат съчетаване с начинателни глаголи, глаголите, изразяващи постоянно състояние (устойчива характеристика на субекта), например *Той накуцва/куца, Момчето заеква/фъфли, Подът скърца*, практически не произвеждат инхоативни деривати с аналогично значение. Българските предикати *закуцам, зафъфля, запелтеча, заскърцам*, образувани чрез присъединяването на начинателната представка *за-*, означават не придобиване на постоянен признак, а начало на актуално действие.

4) С редки изключения (*Ребенок пошел в 9 месяцев, а заговорил в 2 года* ‘Детето проходи на 9 месеца и проговори на 2 годинки’; *Вскоре после приезда он уже заговорил по-английски* ‘Скоро след пристигането си той проговори английски’) в руския език не се образуват префигирани начинателни предикати, означаващи способности, умения и наклонности на субекта, формирани се въз основа на многократното повторение на дадено действие. Придобиването на нови умения се изразява чрез съчетанието с фазови глаголи с начинателно значение: *начать видеть / слышать / писать / курить* ‘започна/започвам да виждам / чувам / пиша / пуша’.

В българския език за изразяване на аналогичното значение се е специализирала представката *про-*. Инхоативите, образувани с нея, имат значение ‘първо проявление на способност, която се превръща в постоянно качество на даденото лице’ (первое проявление способности, становящейся постоянным качеством данного лица, Маслов 1981, 111): *прогледна, прочуя, пропиша, проговоря, пропия (бира), пропуша*. Обхватът на глаголите, означаващи умения или наклонности, които образуват инхоативни деривати с представката *про-*, е ограничен. Така например възникването на умението ‘четене’ не може да се изрази словообразователно и съответното инхоативно значение се предава с помощта на фазов глагол: *Тя започна да чете на 4-годишна възраст*.

Наблюденията показват, че относително закономерно инхоативите се образуват само от предикати за постоянни признаци, чието стативно значение е производно⁴⁾ от динамични глаголи; в основното си значение тези глаголи изразяват актуални действия или дейности, но могат да бъдат преосмислени като постоянни признаци (обобщени дейности, наклонности и умения). Ядрените предикати от тези групи (като глагола *злоупотребявам*, който няма

актуална употреба) не образуват инхоативи. Това показва, че дори и в българския език, който се отличава с висока продуктивност на инхоативната деривация, съчетаемостта на предикатите за постоянни признаци с начално значение, означаващо придобиването на постоянен признак, е семантично ограничена и обхваща глаголи, изразяващи признаци, съотносими с динамични явления.

При предикатите за временно състояние инхоативната деривация се характеризира с по-висока продуктивност.

2.3. Предикати за временно състояние. Временните състояния означават признаци, които възникват или изчезват от само себе си или под въздействието на външни фактори. Предикатите за временни състояния се съотнасят със ситуации с конкретна темпорална локализация, което прави възможно съчетаването им с наречия и адвербиали със значение за обичайност, итеративност, честота (*в такива дни, вечер, рядко, понякога, често, всеки ден, вечно, винаги, пак, отново*), с наречия като *днес, сега* в актуалното им значение: ***В такива дни не му е до мене; Пак ми се спи; Днес не ми е добре.***

Лексикалните показатели за непрекъснатия характер на състоянието обикновено означават относително кратки интервали от време: ***Цял ден го болеше главата; Боледува вече две седмици.*** Възможно е изразяването и на началната и крайната точка на състоянието: ***До петък беше в командировка; От 5 часа съм свободна*** и др.⁵⁾

Съчетаването на предикатите за временно състояние с показател с начинателно значение бележи настъпването на съответното ново състояние (напр. *зле ми е – прилява ми*). Въпреки това при част от представителите на тази група комбинирането с начинателни маркери е затруднено по морфологични или лексикални причини: *Той е пиян; Не ѝ пука за нищо; Тя беше ужасена; Не ми е до приказки.*

С най-висока активност се характеризира инхоативната деривация от глаголни предикати за състояние. Много от тях имат начинателни съответствия и в двата езика, при все че в руския език съществуват определени ограничения:

тресе ме / втресе ме, срв. рус. (меня) *знобит / зазнобит*
нервнича / занервнича, срв. рус. *нервничать / занервничать*
мирише / замирише, срв. рус. *пахнет / запахнет*
боли ме / заболи ме, срв. рус. (у меня) *болит / заболит*
црака ме / зацрака ме, срв. рус. (у меня) *дергае / задергае*
бълнувам / забълнувам, срв. рус. *бредит / забредит*
киселее ми / докиселее ми (в руския език липсва съответен инхоатив).

По отношение на българския език е важно да се отбележи и наличието на видови двойки при инхотивните предикати (*втресе ме/втриса ме*), което в руския език е силно ограничено.

При временните състояния ограниченията върху начинателната деривация могат да се проявяват при отделни лексеми, например **(за)омръзва*, **заубива (обувката)*, **затежи (багажът)*. Някои от тях образуват инхоативи с други начинателни представки, например с *на-* и *до-* (*натежи/дотежи*). В много по-голяма степен обаче ограниченията при образуването на начинателни глаголи зависят от морфологичния тип на предиката. По-долу са представени ограниченията върху деривационните възможности на българските безлични предикати, произведени от неглаголни (адвербиални и субстантивни) основи. Разглежданите предикати нямат еквивалент с префигиран глагол в руския език. Докато в българския език на предикативната конструкция за състояние *лошо ми е* съответства както префигиран инхоативен глагол (*прилошава ми*), така и конструкция с инхоативно значение (*става ми лошо*), в руския език настъпването на новото състояние може да се представи само с конструкция – *Ему стало плохо*.

Инхоативите, образувани от разглежданите предикативни конструкции, наследяват от тях структурно задължителния им елемент, а именно – дателното или винителното местоимение със семантичната роля експериенцер. Между изходните предикати и дериватите им с начинателно значение съществува строго семантична релация ‘намирам се в дадено състояние’ – ‘преминавам в дадено състояние’, например *лошо ми е – прилошее ми*. В резултат от това деривационната съотнесеност между произвеждащ и произведен предикат е прозрачна. При представянето на инхоативните глаголи, образувачи двойка с разглежданите предикативни конструкции, се основаваме на Официалния правописен речник (OPRBE 2016). Някои от актуалните примери са от неофициалната интернет комуникация.

3.1. В славянските езици конструкцията с адвербиален (според някои автори – адективен, вж. например Коева (2021) предикатив, завършващ на *-о/-е*, и дателна клитика (*тъжно ми е* ‘мне грустно’) представлява продуктивен синтактичен модел, който служи за изразяване на състояния и оценъчни или модални отношения. И в двата разглеждани езика са засвидетелствани повече от 300 лексеми, участващи в предикативните конструкции (Ivanova & Zimmerling 2019).

Възможността за образуване на инхоативи от разглежданата група български предикативи е ограничена до няколко лексеми, означаващи физиологично, умствено или емоционално състояние. Основното деривационно средство, което се среща, е конфиксът *до-(при)-/ее*, например: *Горе от простора ми е леко, но щом стъпя на твърда почва, нещо ми дотежава; Не можах да се израдвам на момента, да разбера какво се е случило, само ми олекна, усетих едно облекчение, че съм спечелила златото*. По-долу са представени конструкциите, участващи в този модел, и техните производни:

лошо ми е – прилошее/прилошава ми
зле ми е – призлее/призлява ми
студено ми е – застудее/застудява ми, достудее/достудява ми
хладно ми е – захладнее/захладнява ми
тежко ми е – дотежее/дотежава ми
мъчно ми е – домъчнее/домъчнява ми, примъчнее/примъчнява ми
тъжно ми е – дотъжее/дотъжава ми
жал/жално ми е – дожалеет/дожалева ми
мило ми е – домилее/домилява ми
скучно ми е – доскучае/доскучава ми
криво ми е – докривее/докривява ми
леко ми е – олекне/олеква ми

Като инхоативни деривати се разглеждат и глаголите, при които е спорно дали словообразователно се свързват с изходен именен предикатив (*кисело, люто, горчиво ми е*), или с глаголен предикат (*люти, киселее, горчи ми*): *долутее/долютява ми, докиселее/докиселява ми, догорчее/догорчава ми*.

Както ще бъде показано, образуването на префигирани начинателни глаголи от конструкции с адвербиален предикатив е силно ограничено. В руския език този модел изобщо не е застъпен.

3.2. Както е известно, предикативните конструкции със съществително име и обект експериментер представляват лексикално ограничена група. Само част от регистрираните 10 – 12 предикативни съществителни имена (*страх, срам, гнус, грижа* и др.) са в състояние да образуват инхоативни корелати, като основното деривационно средство е конфиксът *до-/-ее*. По данни от направената извадка в тази група се включват следните двойки: *срам ме е* → *досрамеет/досрамява ме*; *яд ме е* → *доядее/доядява ме*; *гнус ме е* → *догнусее/догнусява ме*; *грях ме е* → *догрешее/догрешава ме*; *страх ме е* → *дострашее/дострашава ме*, както и два глагола, които се разглеждат като десубстантивни, но изходното съществително име (*гняв, смях*) не участва в предикативна конструкция с глагола *съм*: *догневее/догневява ме; досмешее/досмешава ме* (Dzhonova 2005).

Двете разгледани групи предикативи показват, че освен от аспектвалните характеристики на глагола възможността за образуване на начинателни глаголи е ограничена и от морфологичния тип на изходния предикат. В този контекст интерес представлява съпоставката с инхоативните деривати, получени от близки по семантика предикативни конструкции. Данните, приведени у Иванова, Джонова и Лесева (2021), показват, че инхоативните глаголи, образувани от така наречените желателни глаголни конструкции в българския език, се характеризират с висока продуктивност в езика на средствата за масова информация и в разговорната реч, срв. *чете ми се – дочете*

ми се, слуша ми се (музика) – дослуша ми се музика, учи ми се (математика) – приучи ми се (математика) и др. В това отношение те се различават от слабопродуктивния модел на безличните деадвербиални, деадективни и десубстантивни инхоативи.

Заклучение

Въз основа на наблюденията може да се обобщи, че в българския и руския език изразяването на начинателно значение чрез префиксация и чрез съчетание с начинателни глаголи е застъпено в по-голяма степен при глаголите за временни състояния, отколкото при атемпоралните предикати и при предикатите за постоянни признаци. Това се дължи на темпоралната локализираност на временните състояния в референтен интервал от време.

И в двата езика атемпоралните предикати не допускат образуването на глаголи с начинателно значение. Съчетаването на предикатите за постоянни признаци или състояния с начинателни представки е силно ограничено. Глаголите от тази група, способни да образуват инхоативи относително закономерно, се отнасят към вторичните (производни) тематични подкласове, чието стативно значение възниква въз основа на обобщаването на повтарящи се динамични ситуации.

При предикатите за временни състояния образуването на деривати с начинателно значение е широко застъпено, макар и не безизключително. Повисока словообразователна активност се наблюдава при глаголните предикати, докато възможностите за произвеждането на инхоативни глаголи от адективни и адвербиални конструкции е силно ограничено.

Съвместимостта с начинателното значение може да се използва като диагностичен тест за разграничаването на разновидностите на предикатите за състояние, както и за различаване на статичните от динамичните ситуации. Динамичните предикати, означаващи дейности, образуват начинателни глаголи с лекота, а значението на префиксалните деривати се отличава от значението на инхоативните глаголи, произведени от статични предикати. Така например динамичната ситуация, изразена от изречението *Иван зашептал что-то на ухо соседу* или *Той засвири весела мелодия*, има интерпретация *X започна да V*, където агенсът инициира действието *V*, докато при състоянията, например *В ушах зазвенело*; *У него заболела голова* или *Домъчня ми за тебе*; *Заболя ме лявото коляно*, инхоативите означават началото на ситуацията: *започна V* („*V* начало-съ“, Paducheva 1996, 145).

Временните състояния проявяват сходство с неактивните хомогенни явления, при които, също както при състоянията, отсъства идеята за развитие на ситуацията във времето, например *гореть*, *струиться*, *зеленеть*, *чихать*, *кашлять*; *кипя*, *тека*, *раста*, *хъркам*, *бълбукам*. Начинателните корелати на

тези глаголи също означават *започна V* (Paducheva 1996, 145): *Мотор зашумел; Сърчицето му затупа; Водата в чайника забълбука*. Въпреки това сходство прилагането на теста за присъединяване на начинателна представка показва съществени различия между двете групи: докато неконтролируемите процеси с лекота образуват начинателни деривати и в двата езика (Zaliznyak 2006, 332; Dickey 1999, 32): *Свечка закотила – Свещта запуши, Свет заструился – Светлината заструи, Деревья зазеленели – Дърветата зазеленяха*, то, както показахме по-горе, при временните състояния образуването на начинателни глаголи се подчинява на значителни ограничения. Това различие е още по-отчетливо на фона на широките възможности на инхоативната деривация в българския език.

Очертаните в съпоставителен план особености на българския и руския език, свързани с образуването на начинателни (инхоативни) глаголи, имат приложение в чуждоезиковото обучение както в училищното, така и във висшето образование, тъй като разкриват езиково специфичните нюанси при сходни (нерядко изучавани като еквивалентни) конструкции и лексикални модели.

Благодарности

Настоящият текст е резултат от изпълнението на научната програма по следните проекти: „Онтология состояний в лингвистических моделях: сопоставительное исследование болгарского и русского языков“ (проект № 20-512-18005 на РФФИ) и „Онтология на ситуациите за състояние – лингвистично моделиране. Съпоставително изследване за български и руски“, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“ (Договор № КП 06 РУСИЯ/23) по Програма за двустранно сътрудничество България – Русия 2020 г.

БЕЛЕЖКИ

1. За подробен списък на семантичните групи атемпорални глаголи в руския език вж. Падучева (1996, 129 – 130). За българския език, както и за различните класификационни модели вж. Лесева, Кукова и Стоянова (2021).
2. В тази група спадат предикати, които в първоначалното си значение означават дейност или действие, а в хабитуалното си значение са преминали към стативните предикати (Вендлер 1957; Вендлер 1967) и означават постоянни състояния, обхващащи свръхдълги интервали от време: дейността или действието, извършвани от субекта, са характерни за него в рамките на целия времеви интервал, без обаче да са актуални във всеки един момент от него (Падучева 1996, 149).
3. В приведените езикови примери фигурират глаголи, които не са засвидетелствани с това значение в съответния том на РБЕ (т. 5), което също

подкрепя наблюденията относно продуктивността (макар и ограничена) на модела на образуване на глаголи с начинателната представка за- и при нединамични глаголи.

4. За първичните и производните таксономични категории вж. Падучева (1996, 108 – 109).
5. По-подробно за съчетаването на предикатите за временно състояние с наречия и адвербиали вж. Булыгина (1982), Падучева (1996) за руски, Иванова (2009, 222 – 248), Коева (2021) за български.

ЛИТЕРАТУРА

- АТАНАСОВА, А., 2016. Словообразователни особености на ингресивните глаголи с префикс за-. В: *За словото – нови търсения и подходи. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Емилия Пернишка*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 294 – 300.
- БУЛЫГИНА, Т. В., 1982. К построению типологии предикатов в русском языке. В: *Семантические типы предикатов*. Москва, 7 – 85.
- ВЛАХОВА, Р., 2005. Винителни и дателни префигирани глаголи в съвременния български език. В: С. КОЕВА (съст.), *Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение*. София: СемаРШ, 80 – 105.
- ДЖОНОВА, М., 2005. Предикати със задължителен аргумент експериментер от типа *дострахее ме, домъчнее ми*. *Littera scripta manet: сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Василка Радева*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 568 – 577.
- ЗАЛИЗНЯК, А. А., 2006. *Многозначность в языке и способы ее представления*. Москва: Языки русской культуры.
- ИВАНОВА, К., 1974. *Начини на глаголното действие в съвременния български език*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- ИВАНОВА, Е. Ю., 2009. *Сопоставительная болгарско-русская грамматика*. Т.2: Синтаксис. София: Велес.
- ИВАНОВА, Е. Ю., ДЖОНОВА, М. и ЛЕСЕВА, С., 2021. Инхоативная деривация в болгарском языке: предикаты состояний и их производные. *Acta linguistica petropolitana. Труды Института лингвистических исследований*, 3(17), 218 – 286. Институт лингвистических исследований.
- КОЕВА, С. 2021. Предикати за състояние: свойства и лингвистични тестове. *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, 10, 137 – 157.
- ЛЕСЕВА, С., КУКОВА, Х. и СТОЯНОВА, И., 2021. Предикатите за състояние в съвременните лингвистични теории (I). *Български език*, 68(3), 120 – 134.

- МАСЛОВ, Ю. С., 1959. Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление). В: С. Б. БЕРНШТЕЙН (отв. ред.), *Вопросы грамматики болгарского литературного языка*. Москва: Издательство АН СССР, 157 – 312.
- МАСЛОВ, Ю. С., 1981. *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа.
- НЕДЯЛКОВ, В. П., 1987. Начинательность и средства ее выражения в языках разных типов. В: А. В. Бондарко (ред.). *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград: Наука, 180 – 195.
- ОПРБЕ 2016. *Официален правописен речник на българския език*. Част 2: Глаголи. София: Просвета.
- ПАДУЧЕВА, Е. В., 1996. *Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва: Языки русской культуры.
- РАДЕВА, В., 1993. *Словообразователна и семантична структура на деноминалните глаголи в съвременния български книжовен език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- РБЕ 1977 – 2015. *Речник на българския език*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“ [16.06.2022]. <http://ibl.bas.bg/rbe/>
- СТОЙНОВА, Н. М., 2020. *Начинательный префикс за-*. Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики [<http://rusgram.ru>, электронный ресурс, 17.06.2022]. http://rusgram.ru/Инхотивный_префикс_за-.
- ХРАКОВСКИЙ, В. С., 1987. Фазовость. В: А. В. Бондарко (ред.). *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград: Наука, 153 – 180.
- CARLSON, G., 1980. *Reference to kinds in English*. New York: Garland Press.
- DICKEY, S. M., 1999. Expressing ingressivity in Slavic: the contextually-conditioned imperfective past vs. the phase verb stat' and procedural za-. *Journal of Slavic Linguistics*. 7(1), 11 – 44.
- DICKEY, S. M., 2012. Orphan prefixes and the grammaticalization of aspect in South Slavic. *Jezikoslovlie*. 13(1), 71 – 105.
- DOWTY, D. R., 1979. *Word Meaning and Montague Grammar. The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht: Reidel.
- IVANOVA, E. Yu. & ZIMMERLING, A.V., 2019. Shared by all speakers? Dative predicatives in Bulgarian and Russian. *Balgarski ezik i literatura-Bulgarian Language and Literature*. 4, 353 – 362.

- VAN VALIN, R. D. & LAPOLLA, R., 1997. *Syntax: Structure, Meaning and Function*. London: Cambridge University Press.
- VENDLER, Z., 1957. Verbs and Times. *The Philosophical Review*. **66**(2), 143 – 160.
- VENDLER, Z., 1967. Verbs and Times. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 97 – 121.

REFERENCES

- ATANASOVA, A., 2016. Slovoobrazovatelni osobenosti na ingresivnite glagoli s prefix za-. In: *Za slovoto – novi tarseniya i podhodi. Yubileen sbornik v chest na ch.-kor. prof. d.f.n. Emilia Pernishka*. Sofia: Prof. Marin Drinov, 294 – 300.
- BULYGINA, T. V., 1982. K postroeniyu tipologii predikatov v russkom yazyke. In: *Semanticheskie tipy predikatov*. Moskva, 7 – 85.
- CARLSON, G., 1980. *Reference to kinds in English*. New York: Garland Press.
- DICKEY, S. M., 1999. Expressing ingressivity in Slavic: the contextually-conditioned imperfective past vs. the phase verb stat' and procedural za-. *Journal of Slavic Linguistics*, 7 (1), 11 – 44.
- DICKEY, S. M., 2012. Orphan prefixes and the grammaticalization of aspect in South Slavic. *Jezikoslovlje*. **13**(1), 71 – 105.
- DOWTY, D. R., 1979. *Word Meaning and Montague Grammar: The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht: Reidel.
- DZHONOVA, M. Predikati sas zadalzhitelen argument eksperimentser ot tipa "dostrashee me", "domachnee mi". In: *Littera scripta manet: Sbornik v chest na 65-godishninata na prof. d.f.n. Vasilka Radeva*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski, 568 – 577.
- IVANOVA, K., 1974. *Nachini na glagolното deystvie v savremenniya balgarski ezik*. Sofia: Sofia: Prof. Marin Drinov.
- IVANOVA, E. YU., 2009. *Sopostavitelnaya bolgarsko-russkaya grammatika*. T. 2: Sintaksis. Sofia: Veles.
- IVANOVA, E. YU. & ZIMMERLING, A.V., 2019. Shared by all speakers? Dative predicatives in Bulgarian and Russian. *Balgarski ezik i literatura- Bulgarian Language and Literature*. **61**(4), 353 – 362.
- IVANOVA, E. YU., DZHONOVA, M. & LESEVA, S., 2021. Inhoaktivnaya derivatsiya v bolgarskom yazyke: predikaty sostoyaniy i ih proizvodnie. *Acta linguistica petropolitana. Trudy Instituta lingvisticheskikh issledovaniy*, **3**(17), Institut lingvisticheskikh issledovaniy, 218 – 286.
- KHRAKOVSKIY, V. S., 1987. Fazovost. In: *A. V. BONDARKO (ed.). Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Vvedeniye. Aspektualnost. Vremennaya lokalizovannost. Taksis*. Leningrad: Nauka, 53 – 180.

- KOEVA, S. 2021. Predikati za sastoyanie: svoystva i lingvistichni testove. *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*. **10**, 137 – 157.
- LESEVA, S., KUKOVA, H. & STOYANOVA, I. Predikatite za sastoyanie v savremennite lingvistichni teorii (I). *Balgarski ezik*, **68**(3), 120 – 134.
- MASLOV, Yu. S., 1959. Glagolniiy vid v sovremennom bolgarskom literaturnom yazyke (znachenie i upotreblenie). In: S. B. Bernshteyn (ed.), *Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo yazyka*. Moskva: Izatelstvo AN SSSR, 157 – 312.
- MASLOV, Yu. S., 1981. *Grammatika bolgarskogo yazyka*. Moskva: Vysshaya shkola.
- NEDYALKOV 1987 — V. P. Nedyalkov. Nachinatelnost i sredstva eye vyrazheniya v yazykakh raznykh tipov. In: A. V. BONDARKO (ed.), *Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Vvedeniye. Aspektualnost. Vremennaya lokalizovannost. Taksis*. Leningrad: Nauka, 1987. p. 180 – 195.
- OPRBE 2016. *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Chast 2: Glagoli*. Sofia: Prosveta.
- PADUCHEVA, E. V., 1996. *Semanticheskiye issledovaniya: semantika vremeni i vida v russkom yazyke. Semantika narrativa*. Moskva: Yazyky slavyanskoy kultury.
- RADEVA, V., 1993. *Slovoobrazuvatelnaya i semantichnaya struktura na denominalnite glagoli v savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- RBE 1977–2015. *Rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Prof. Marin Drinov [16.07.2022]. Available at: <http://ibl.bas.bg/rbe/>
- STOYANOVA, N. M., 2020. *Nachinatelnyy prefix za-*. *Materialy dlya proekta korpusnogo opisaniya russkoy grammatiki* [17.06.2022]. Available at: http://rusgram.ru/Инхоативный_префикс_за-
- VAN VALIN, R. D. & LAPOLLA, R., 1997. *Syntax: Structure, Meaning and Function*. London: Cambridge University Press.
- VENDLER, Z., 1957. Verbs and Times. *The Philosophical Review*. **66**(2), 143 – 160.
- VENDLER, Z., 1967. Verbs and Times. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 97 – 121.
- VLAHOVA, R., 2005. *Vinitelni i datelni prefigirani glagoli v savremenniya balgarski ezik*. In: S. KOEVA (ed.), *Argumentna struktura. Problemi na prostoto i slozhnoto izrechenie*. Sofia: SEMA RSH, 80 – 105.
- ZALIZNYAK, A. A., 2006. *Mnogoznachnost v yazyke i sposoby eye predstavleniya*. Moskva: Yazyky slavyanskoy kultury.

STATE PREDICATES AND PHASE DERIVATION: BULGARIAN-RUSSIAN PARALLELS

Abstract. The paper presents a contrastive analysis of the possibilities of forming inchoative verbs from state predicates in Bulgarian and Russian. The derivational patterns under consideration are much more productive in Bulgarian, but the aspectual properties of predicates impose significant constraints on their combinability with inchoative prefixes in both languages. The possibility of forming an inchoative verb can serve as a reliable diagnostic of a predicate's membership to a particular ontological category within the semantic typology of predicates.

Keywords: state predicates; predicate typology; prefixed inchoative verbs

✉ **Dr. Marina Dzhonova, Assoc. Prof.**

ORCID ID: 0000-0001-7336-5674

Sofia University

15, Tsar Osvoboditel blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: djonova@slav.uni-sofia.bg

✉ **Dr. Svetlozara Leseva, Assist. Prof.**

ORCID ID: 0000-0001-8198-4555

Institute for Bulgarian Language

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski prohod blvd. 52, bldg. 17

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: zarka@dcl.bas.bg

✉ **Prof. Elena Yu. Ivanova, DSc.**

ORCID ID: 0000-0002-1604-0088

St. Petersburg State University

11, Universitetskaya Emb.

199034 St. Petersburg, Russia

E-mail: e.y.ivanova@spbu.ru